

УДК [340.12:342.4]:316.4

DOI: 10.15587/2523-4153.2024.308357

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВО ТА СУСПІЛЬНУ ДІЙСНІСТЬ

М. М. Бедрій

The article is devoted to the issues of implementing a legal conception into legislation and social reality. Specifically, it explores the path that legal conceptions take from their creators' consciousness to legal doctrine, lawmaking, and law enforcement. The oral or written publication of a concept elicits an appropriate response from the environment – positive, negative, neutral, or mixed. The recognition of a legal conception determines its integration into legal doctrine (an indicator of such recognition is primarily citation). It is emphasized that legal concepts are vulnerable to plagiarism, as copyright law excludes concepts from the scope of its legal protection.

From legal doctrine, a legal conception moves into the normative base and practical realm. Generally, it initially enters legislation and then societal reality, but there are exceptions. For instance, the history of Ukrainian law knows other cases where a legal conception was implemented in societal life without prior integration into legislation. A recognized legal conception can determine the content of all or specific provisions of a law (including the constitution or code), international treaty, subordinate normative-legal act, interpretative act of a constitutional jurisdiction authority, judicial or administrative decision, etc.

A legal conception, projected onto social relations through the intermediary of legislative text, is usually not fully reflected in them. It should be understood that the norm of the legislation is applied in social life, and its content in most cases corresponds to the provisions of the concept partially and limitedly. The brevity and fragmentary nature of the text of a normative-legal act sometimes lead to misunderstanding or incorrect application of the concept's provisions, on which it was based.

Specific examples of the influence of legal conceptions on legislation and social practice in Ukraine and other countries are highlighted. The example of H. Kelsen and the historical significance of his conception of constitutional justice are considered. Certain directions of influence on the modern legal system of Ukraine by scientific conceptions of representatives of the Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv are shown

Keywords: legal conception, legal doctrine, lawmaking, law enforcement, Hans Kelsen

How to cite:

Bedrii, M. (2024). Integration of the legal conception into legislation and social reality. ScienceRise: Juridical Science, 2 (28), 4–11. <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2024.308357>

© The Author(s) 2024

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

Розвиток юридичної науки повинен відбуватися у тісній взаємодії із законопроектною роботою та суспільною реальністю. Відтак, правова доктрина спрямована не тільки на вирішення теоретичних питань, але й має практичну спрямованість. Але чи кожна правова концепція здатна пройти шлях від зародження у правничій думці до втілення у законодавство та існуючі правовідносини? Очевидно, ні. До цих рівнів реалізації можуть прийти лише окремі правові концепції, яким вдалося успішно пройти випробування наукових дискусій, законопроекування, політичних консенсусів та суспільних реакцій.

Процес її інтеграції з доктринальною у нормативну та практичну площини є складним і малодослідженим, адже вона в такий спосіб трансформується, уточнюється і пристосовується до суспільних потреб. Феномен цього явища полягає в тому, що творіння людського розуму набуває форми виразу нормативно-правового тексту та стає складовою правового життя. Інакше кажучи, концепція як штучне явище, нематеріальний артефакт здатен органічно поєднатися зі стихійними відносинами у суспільстві та впорядкувати їх, створюючи відповідний елемент правової системи. Користуючись термінологією «живого права» правова концепція в такий спосіб нагадує ескіз, малюнок, який ожив, втілюючись у законодавство та суспільну дійсність.

2. Огляд літератури

Інтеграція правової концепції у законодавство та суспільну дійсність раніше не становила предмету окремого спеціального дослідження. Це можна пояснити тим, і саме явище концепції в юриспруденції було досліджено обмежено та поверхнево. Тому важливо звертатися до праць вчених з інших наукових галузей, в яких поняття концепції є більш розробленим. Зокрема вагомий внесок у вивчення цього явища у філософському вимірі зробив В. Рижко. У його монографії «Концепція як форма наукового знання» [1] автор аналізує, серед іншого, й праксеологічні аспекти, тобто можливості та шляхи впровадження концепції в практику.

Натомість правознавці досліджували вплив юридичної доктрини на правотворення та правозастосування. Для наукового пізнання інтеграції правової концепції в законодавство та суспільну дійсність це важливий аспект, оскільки визнані правові концепції мають властивість стати частиною правової (юридичної) доктрини. Водночас варто розуміти, що юридична доктрина також не є явищем абсолютно визначеним, і тому стосовно нього формуються авторські концепції. Так, у статті Г. Зале вивчається концепція юридичної доктрини, сформульована данським філософом права А. Россом [2].

У монографії М. Мочульської та В. Семківа «Правова доктрина в континентальній правовій системі» розкрито проблеми застосування юридичної доктрини в судовій практиці та правотворчості [3]. Стаття А. Шевченка і М. Кармаліти присвячена питанням впливу правової доктрини на правотворчий процес в Україні [4]. І. Семеніхін опублікував статтю, в якій дослідив взаємодію публічної влади та наукової спільноти в контексті впровадження положень юридичної доктрини у державно-правову практику [5]. Окремо слід наголосити на тому, що науковцями різних країн вивчалися впливи деяких правових концепцій (як от, концепції обґрунтованих очікувань [6]) на конкретні нормативно-правові акти, судові й адміністративні рішення.

Зазначене спонукає до висвітлення важливої, але ще не цілком вивченої теми, якою є інтеграція правової концепції у законодавство та суспільну дійсність. Вона потребує комплексного опрацювання і теоретичної розбудови задля створення в подальшому істинного, чіткого та виразного знання про рух результатів правничої думки у суспільний простір.

3. Мета та завдання

Метою цієї статті є з'ясування причин, особливостей і умов інтеграції правової концепції у законодавство та суспільну практику як її переміщення з доктринальної у нормативну та практичну площину правової реальності.

Для досягнення заявленої мети треба виконати такі завдання:

1. висвітлити входження правової концепції у юридичну доктрину;
2. охарактеризувати вплив правових концепцій на законодавство;
3. виявити особливості втілення правової концепції в суспільну дійсність.

4. Методи і матеріали

Методологічна основа статті складається з концептуальних підходів, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, логічних прийомів та засобів дослідження. З-поміж концептуальних підходів (філософських методів) визначальними є аксіологічний та антропологічний підходи. Перший розкриває цінність правової концепції для зміни якості суспільних відносин, а другий показує людський вимір створених певними авторами правових концепцій. Системний і функціональний методи займають чільні позиції в комплексі загальнонаукових методів у контексті предмету дослідження. Зокрема системний метод виявляє місце правової концепції в системі юридичної доктрини. Через функціональний метод досліджується вплив правових концепцій на законодавство та суспільну дійсність.

Спеціально-юридичні методи у цій статті використовуються широко, а особливо формально-юридичний, історико-правовий, герменевтико-правовий і порівняльно-правовий. Формально-юридичний (догматичний) метод залучається до аналізу правових концепцій, відповідного законодавства та практики його застосування. Історико-правовий метод дозволяє розкрити ретроспективний вимір інтеграції правових концепцій у законодавство та суспільну дійсність. Наукові тексти, законодавство й акти судової практики співставляються через їхнє осмислення та тлумачення засобами юридичної герменевтики (герменевтико-правовий метод). На основі порівняльно-правового методу здійснюється аналіз подібних і відмінних рис українського та світового досвіду правотворення і правозастосування.

Для дослідження інтеграції правових концепцій у законодавство та суспільну дійсність важливим є врахування поточного стану чинного законодавства України, що здійснюється з вико-

ристанням інформаційно-пошукової системи «Законодавство України» на офіційному сайті Верховної Ради України – zakon.rada.gov.ua.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Як відомо, правова концепція формується у свідомості конкретної людини (групи людей) під впливом середовища та історичних умов, у яких вона перебуває. Далі ця концепція об'єктивується – набуває форми зовнішнього виразу. Нею може бути письмовий запис (на папері, комп'ютері, як лист, щоденник тощо), лекція, диспут, аудіо- чи відеозапис та ін. Інакше кажучи, вона ззовні набуває форми твору як об'єкта авторського права, хоча сама концепція згаданим правом не захищається. Про це прямо вказано у ч. 3 ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права», згідно з якою його правова охорона «не поширюється на технології створення та вираження твору, на ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, *концепції*, відкриття, навіть якщо вони у творі виражені, описані, пояснені, проілюстровані» [7].

М. Мочульська та В. Семків наполягають на необхідності письмової форми правової доктрини та дискутують з тими дослідниками, які допускають можливість неписаної форми для цього явища, як от усні виступи юриста в суді [3, с. 76–77]. Із вказаною думкою варто погодитися, оскільки правова доктрина є більш формалізованим поняттям, аніж правова концепція. Щодо останньої вимога письмової форми є радше бажаною, ніж необхідною – так вона збільшує свої можливості швидше та надійніше інтегруватися в законодавство та суспільну дійсність. Зрештою, на певному етапі правова концепція може стати складовою правової доктрини (а отже набути письмової форми), про що йтиметься далі.

Публікація концепції у науковому виданні, соціальній мережі, на конференції, науковому семінарі чи в інший спосіб дає можливість зреагувати на неї відповідному середовищу – професійному, науковому, територіальному чи всьому суспільству. Відтак, формується громадська думка щодо правової концепції та роз'яснюються проблемні питання [4, с. 56]. Реакція стосовно змісту концепції може бути різною – позитивною, негативною, нейтральною або змішаною. Визнання дозволяє концепції рухатися далі, стаючи предметом широкого обговорення, а відтак реалізації. Однак визнання правової концепції рідко приходить відразу. Для цього їй автору треба чітко відповісти на актуальний науковий або суспільний запит, вразити оригінальністю чи мати непохитну репутацію, великий авторитет і попередні заслуги. Можуть бути інші фактори, які зумовляють або прискорять визнання концепції.

При цьому, варто процитувати думку М. Мочульської та В. Семківа з того приводу, що «визнання правової доктрини більшістю науковців не означає, що її положення не спричиняють обговорення чи дискусії в наукових колах, або є єдино правильними способами розв'язання правових ситуацій» [3, с. 76]. Дискусії та навіть скептичне ставлення часто супроводжують правову концепцію ще до її входження в правову доктрину і можуть, як апробувати та вдосконалити певні положення, так і нівелювати перспективи визнання концепції.

У багатьох випадках концепція зустрічається з двома великими проблемами – байдужістю і критикою. Обидві можна об'єднати поняттям несприйняття концепції. Це відбувається з найрізноманітніших причин, перелічувати які можна дуже довго. Дещо рідше може виникнути інша проблема – плагіат, тобто протиправне привласнення авторства на чужий твір. Як відомо, авторське право не захищає зміст твору (отже, і правову концепцію, що у ньому закладена), а лише його форму – конструкцію речень, порядок слів тощо. Із вказаних причин *правові концепції є вразливими до плагіату*.

Критика буває різною, проте загал її видів можна звести до двох (класифікація за критерієм конструктивності), від яких походять інші. Ними є деструктивна (беззмістовна, некомпетентна, примітивна, упереджена тощо) та конструктивна. Остання, хоч і стає перепорою для подальшого руху правової концепції, але створює нові можливості її еволюції та вдосконалення. Конструктивна критика містить цікаві контраргументи, альтернативні ідеї, пропозиції, підказки та рекомендації. Врахувавши такі корисні зауваження цілком або частково правова концепція має можливість продовжити свій шлях в оновленому вигляді. При цьому, варто наголосити, що навіть дуже слушні конструктивні зауваження недоцільно враховувати завжди, цілковито та безумовно, оскільки існує *загроза втрати цілісності концепції*. Відтак, часткове (у певному сенсі навіть обережне) врахування таких зауважень видається більш корисним, ніж цілковите. У вказаних умовах необхідним інструментом є критичний аналіз, а саме такий засіб як «критика критики».

Визнання правової концепції може відбуватися різними способами. Зрештою, згаданий вище плагіат теж є своєрідною формою визнання концепції, проте неправомірною та неприйнятною. Найбільш вагомим індикатором визнання правової концепції є її цитування. Кількість цитувань наукової праці, в якій викладено концепцію, є найбільш ілюстративним показником її визнання, хоча і не універсальним. У сучасності створено автоматизовані системи підрахунку цитувань (Scopus, Google Scholar, ResearchGate та ін.). Цитуючи концепцію, інші правознавці визнають її

положення чи критикують їх, відтак вони стають структурними одиницями нових досліджень, теорій, концепцій і законодавчих пропозицій. У такий спосіб правова концепція стає складовою юридичної доктрини.

Правова (юридична) доктрина становить плацдарм, з якого правова концепція рухається у нормативну базу та практичну площину. Як правило, концепція спершу потрапляє в законодавство, а потім у суспільну дійсність. Однак бувають винятки, коли все відбувається навпаки. Це стосується, наприклад, концепції обґрунтованих (правомірних, легітимних) очікувань, яка досі не потрапила у статті Цивільного кодексу України, проте застосовується в цивільних правовідносинах де-факто завдяки судовій практиці [8]. Згадана концепція була сприйнята практикою Європейського Суду з прав людини, а його рішення застосовуються національними судами України (ст. 17 закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») [9].

Історії відомі й інші випадки, коли правова концепція втілювалася в суспільному житті без попередньої інтеграції в законодавство. До прикладу, під час поширення магдебурзького права українських землях використовувалися не тільки його першоджерела, але й науково-практичні дослідження тогочасних вчених. Характерно, що у своїх працях дослідники намагалися адаптувати приписи німецького законодавства і судової практики до суспільних умов Східної Європи. Серед іншого, вони пом'якшували суворість покарань і процесуальних дій (допит з тортурами тощо) у порівнянні з автентичними джерелами. Особливо важливими для розвитку практичної юриспруденції та законотворення на українських землях були праці Б. Гроїцького (1519–1605) [10, с. 99-106].

У Гетьманщині XVIII ст. було розроблено низку якісних законопроектів, які систематизували чинне на той час звичаєве право (окремі норми), фрагменти нормативно-правових актів та досягнення правничої думки. Серед них найбільш важливим був кодифікаційний проект «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. [11]. Російська влада не допустила їхнього офіційного затвердження, тому вони не набули чинності де-юре, проте застосовувалися в юридичній практиці де-факто. Окрему увагу варто звернути на проект «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750 р., автором якого був досвідчений юрист Ф. Чуйкевич. У зазначеному проекті містилося декілька правових концепцій автора – у тому числі концепція реформування судової системи на українських землях. Попри відсутність юридичного затвердження, багато положень праці Ф. Чуйкевича фактично використовувалися у судовій, адміністративній та іншій практиці [12].

У більшості випадків правова концепція перед суспільною реалізацією все ж таки інтегрується в законодавство. Реалізація правових концепцій здійснюється насамперед через діяльність (зокрема правотворчу та правозастосовну) публічної влади. Крім того, можна погодитися з І. Семеніхином у тій думці, що «моральним обов'язком справжнього ученого є боротьба за підвищення науковості юридичної практики, недопущення прийняття недолугих законів» [5, с. 2]. Із цих причин наукові й експертні юридичні середовища часто співпрацюють з публічною владою навіть тоді, коли не мають до неї політичної прихильності.

Не варто заперечувати чи применшувати вплив правової доктрини на законопроектну роботу. Представники народу в органі законодавчої влади не завжди є вченими чи мають юридичну освіту, але у своїй діяльності вони зрівноважують (принаймні, повинні це робити) суспільні запити й інтереси політичних груп з позиційми, пропозиціями та розробками наукових, практичних і експертних середовищ. Правники беруть участь у законодавчому процесі як радники та консультанти, будучи знавцями сфери, яку вони глибоко вивчають. Крім того, юристів часто залучають у якості учасників робочих груп, що формуються профільними комітетами на стадії розгляду законопроектів Верховною Радою України [4, с. 56].

До форм впливу правової доктрини (а з нею і правових концепцій) на правотворчість відносять наступні:

- розробка понятійно-категоріального апарату, юридичної техніки, що є основою правотворчості; формування правової свідомості суб'єктів правотворення;
- безпосередня розробка науковцями-правниками проектів нормативно-правових актів; проведення наукових правових експертиз проектів нормативно-правових актів;
- участь науковців-правників у процесі розгляду й обговорення проектів нормативно-правових актів;
- обґрунтування необхідності створення правової норми науковими дослідженнями відповідної проблеми;
- безпосереднє посилення на положення правової доктрини (у тому числі на конкретну наукову працю) у проекті закону [3, с. 163]

Варто зауважити, що перед потраплянням у законодавчі тексти правова концепція часто проходить через сито різноманітних суспільно-політичних компромісів. Інколи вона змінюється до непізнаваності чи втрачає свій первинний зміст. Наприклад, у суді присяжних, визначеному в Кримінальному процесуальному кодексі України, важко виявити обриси жодної з класичних або хоча б відомих концепцій цього інституту [13].

Визнана правова концепція може бути покладена в основу документа (нормативно-правового акту чи договору), частково врахована або ж із неї може бути запозичене певне положення правотворцями. У такий спосіб вона детермінує зміст усіх чи окремих положень закону (в тому числі конституції чи кодексу), міжнародного договору, підзаконного нормативно-правового акту, інтерпретаційного акту органу конституційної юрисдикції, судового чи адміністративного рішення тощо.

Науково-практична правова концепція здатна визначити концепцію нормативно-правового акту, а відтак і проект закону. Однак переважає вузький вплив на законодавчий текст – концепція зумовлює зміст конкретної статті, групи статей, розділу документа тощо. Авторитетні правові концепції мають здатність трансформуватися у принципи, а відтак пронизувати весь нормативно-правовий акт або договір. Такими принципами, що мають виразне доктринальне походження, є верховенство права, народний суверенітет, гуманізм, пропорційність, децентралізація та ін.

Інтегруючи положення правової концепції в нормативно-правову базу, законодавець має на меті вирішити суспільні проблеми за допомогою засобів, запропонованих юридичною доктриною. Вказаним чином він не тільки констатує у відповідних статтях наявний стан правовідносин, але і здійснює свій вплив стосовно нього – усвідомлений, обґрунтований і продуманий. Це дає значну надію на досягнення позитивного очікуваного результату – покращення якості суспільних відносин. Водночас завжди існує ризик того, що юридична наука разом з правотворцями опиняться з однієї сторони барикад, а суспільство з іншого. Причини такого протистояння можуть бути різні – від практичної непридатності, несвоєчасності чи нереалістичності правової концепції (а відтак відповідних положень нормативно-правового акту чи договору) до неготовності або незрілості суспільства для розуміння та виконання вказівок законодавця, заснованих на доктринальних положеннях.

Стосовно втілення ідей правової концепції в практичну діяльність варто звернути увагу на висновок, сформульований В. Рижком: «в усіх випадках концепція є контекстом для методики, а методика – текстом практичної діяльності, технологією концепції» [1, с. 177]. Інакше кажучи, концепція ставить питання «як?» (як врегулювати суспільні відносини; як визначити правове поняття; як побудувати систему; тощо) і дає відповідь на нього, тобто творить методику. Далі її відповідь переноситься у практику, і вже там стає зрозуміло «працює це або ні» – чи є дієвими юридичні норми, вироблені на основі правової концепції.

Практичне проектування правової концепції на суспільні відносини через посередництво законодавчого тексту має певні особливості. Зокрема в таких умовах концепція рідко проектується в «чистому», оригінальному вигляді. У суспільному житті де-юре застосовується норма законодавства, а її зміст, як правило, не відповідає положенням концепції на 100 %. Лаконічність і фрагментарність норми законодавства інколи стає причиною нерозуміння чи неправильного застосування положень концепції, яка у ньому відображена. Ситуацію покращують правоінтерпретаційні акти, оскільки судді Конституційного Суду України та інші компетентні суб'єкти мають можливість звернутися до першоджерел і в такий спосіб більш повно та зрозуміло пояснити положення нормативно-правового акту, що засноване на відповідній концепції.

До прикладу, 2 листопада 2004 р. Конституційний Суд України прийняв рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). У п. 4.1 згаданого рішення було висловлено погляд, згідно з яким одним із проявів верховенства права (концепції, що стала фундаментальним принципом правової системи України) є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а «включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства» [14].

Формами впливу правової доктрини (а з нею і визнаних правових концепцій) на застосування права є такі:

- звернення судами при здійсненні правосуддя до висновків наукових правових експертиз;
- використання доктринальних (концептуальних) методик судами при вирішенні справи та експертами при проведенні судової експертизи;
- врахування органами конституційної юрисдикції позицій наукових правничих шкіл при винесенні рішень й обґрунтування окремих думок суддів конституційних судів положеннями правової доктрини загалом або правової концепції зокрема;
- використання правової концепції міжнародними судовими інстанціями (Міжнародним Судом ООН, Європейським Судом з прав людини та ін.), обґрунтуваннями судами прийнятого рішення положеннями правової доктрини;
- фактичне звернення суб'єктів застосування права до наукових праць, у тому числі коментарів нормативно-правових актів, монографій, наукових статей тощо [3, с. 163];
- залучення до судового процесу експертів з питань права у відповідності до ст. 66, 74 ЦПК, ст. 63, 71 ГПК, ст. 61, 69 КАС України.

Вплив правової доктрини загалом і конкретних правових концепцій зокрема спостерігається в усіх галузях українського законодавства. Так, Г. Анісімова стверджує про те, що ідеологічним фундаментом екологічних прав людини стала природно-правова доктрина, яка містить положення про природжені права людини, яких держава має забезпечувати й охороняти, не допускаючи обмежень і порушень. Згідно з переконанням вченої в екологічних відносинах природно-правова доктрина та її концепції, впливаючи на галузеву еколого-правову доктрину, мають подвійний прояв: 1) на підставі природно-правової доктрини визначаються екологічні цінності, ідеологія й етика, формуються нові підгалузі, інститути, субінститути, норми екологічного законодавства і права, засоби оптимізації юридичної техніки й методології тлумачення норм, тобто відповідні доктрина і концепції впливають на процеси формування екологічного права та його реалізацію; 2) доктринальна форма реалізації екологічної правової політики втілюється переважно у проектах і самих нормативно-правових актах, у плануванні законотворчого процесу, оптимізації чинного законодавства, усунення недоліків і прогалин у праві, в розширенні сфер правової регламентації суспільних відносин екологічного спрямування [15, с. 7, 12].

Класичним прикладом успішної інтеграції правової концепції у законодавство та суспільну дійсність є концепція Конституційного Суду як самостійного органу конституційної юрисдикції, розроблена на початку ХХ ст. видатним правознавцем Г. Кельзеном (1881–1973). Ідеї та намагання встановлення конституційного контролю існували, безперечно, і раніше. Як відомо, у США й по сьогодні цю функцію здійснює Верховний Суд. Натомість у Європі перші спроби у вказаному напрямі розпочалися в 30-х рр. ХІХ ст. у Саксонії, а згодом в Австрії, Данії, Норвегії, Швейцарії тощо [16, с. 132].

Натомість класичною моделлю конституційної юстиції, яка перебуває в основі конституційного судочинства Континентальної Європи стала концепція Г. Кельзена. У сучасній юриспруденції цю модель називають європейською або австрійською (рідше – німецькою). Вона полягає в тому, що орган конституційної юрисдикції відокремлено від судів загальної юрисдикції. Саме такий підхід застосовується в Україні, Австрії, Бельгії, Болгарії, Італії, Іспанії ФРН та ін. [17, с. 173]. Крім концепції конституційної юстиції, Г. Кельзен також створив низку інших важливих концепцій – до прикладу, концепцію правової системи [18, р. 181–212].

Завдяки своїм значним науковим досягненням Г. Кельзен у доволі молодому віці отримав визнання та був залученим до проектування закону про Конституційний Суд 1919 р., Конституції Австрійської Республіки 1920 р. і низки інших важливих законів [16, с. 132]. Йому вдалося не тільки особисто втілити свої ідеї у законодавчий текст, але і забезпечити їхню практичну реалізацію. Справа в тому, що Г. Кельзен був призначений суддею Конституційного Суду Австрії, яким був до 1930 р. Опісля він пішов у відставку з метою повернення до наукової роботи та зайняв посаду професора в Німеччині у Кельнському університеті. Прихід до влади нацистів змусив його емігрувати в США, де він працював у провідних університетах – Гарварді та Берклі.

Правова система України містить також чимало елементів, які мають концептуальне походження. Не завжди існує можливість підтвердити генезу конкретної норми саме від правової концепції, як і не можливо встановити точну кількість таких норм. У процесах впровадження правових концепцій у законодавство і суспільну дійсність велике значення мають наукові школи, що сформувалися в українських університетах і науково-дослідних установах. Їхні представники часто виступають розробниками та експертами нормативно-правових актів, вкладаючи у зміст цих документів власні концепції чи концепції відповідної школи. З огляду на вказану тенденцію варто звернути увагу на внесок наукової школи юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, випускником якого має честь бути автор цієї статті.

Зокрема декан факультету професор В. Бурдін з 2019 р. є членом робочої групи з питань розвитку кримінального права, створеної на підставі указу Президента України як складової частини Комісії з питань правової реформи [19]. Її основне завдання полягає в розробці тексту нового Кримінального кодексу України. Професор кафедри цивільного права та процесу згаданого університету З. Ромовська (у 1998–2002 рр. – народний депутат України) стала автором проекту чинного Сімейного кодексу, низки інших законопроектів, у тому числі двох книг («Особисті немайнові права», «Спадкове право») і семи глав чинного Цивільного кодексу України [20, с. 225]. Праці професора кафедри адміністративного та фінансового права А. Школика [21] цього ж університету мали визначальний вплив на зміст закону України «Про адміністративну процедуру», в розробці якого він також брав активну участь [22]. Прикладів впливу правових концепцій наукової школи юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на законотворення України можна вказати й більше.

Таким чином, правові концепції мають здатність інтегруватися в законодавство та суспільну дійсність, проектуючи абстрактні ідеї в практичний вимір (реальний світ). За загальним правилом досягнення згаданих цілей мало би бути метою кожної правової концепції. Для цього концепція повинна пройти певний шлях, який містить ступені (шаблі, етапи) її інтеграції в суспільну дійсність:

- зовнішня об'єктивація (публікація); визнання іншими суб'єктами (у тому числі з елементами критики);
- входження до складу правової доктрини (використання положень концепції при створенні наукових, навчальних і практичних праць);
- відтворення положень та ідей правової концепції в проекті нормативно-правового акту;
- затвердження та набуття чинності нормативно-правовим актом, що містить положення концептуального походження;
- реалізація юридичних норм концептуального походження у суспільній практиці (як за посередництвом нормативно-правового акту, так і напряду), у тому числі їхнє застосування судами й іншими органами публічної влади.

Із вказаних четвертий і п'ятий шабелі є факультативними, тоді як усі інші є обов'язковими для завершення процесу інтеграції правової концепції у суспільну дійсність.

Обмаль правових концепцій можуть пройти весь означений шлях інтеграції, проте в разі їхнього успіху юриспруденція, публічна влада та суспільство можуть отримати значний корисний ефект. За таких умов законодавство та суспільна практика не розвиваються стихійно, неконтрольовано чи хаотично, а базуються на кращих взірцях юридичної думки – таких, що отримали визнання, пройшли апробацію та пристосувалися до суспільних потреб. Інакше кажучи, відбувається глибоко усвідомлене правотворення, засноване на науково-практичному підході та орієнтоване на пріоритетні завдання держави. А тому дослідження умов, процесів і результатів інтеграції правових концепцій у законодавство та суспільну дійсність повинні продовжуватися.

6. Висновки

1. Правова концепція стає складовою юридичної доктрини за умови її визнання. Основними індикаторами такого визнання є використання положень концепції в наукових і практичних працях, їхнє цитування тощо. Визнанню правової концепції передують її публікація (оприлюднення). Правова концепція не захищається авторським правом, тому є вразливою до плагіату. Також на перешкоді її входження до юридичної доктрини можуть стати ігнорування чи надмірна критика з боку професійного середовища.

2. Витворені юридичною думкою правові концепції мають вплив на законодавство. Це стосується не усіх існуючих концепцій, а лише визнаних, які дають виразну відповідь на актуальні суспільні запити. Вказаний вплив може бути різним – мінімальним, обмеженим, частковим або значним. Науково-практична концепція має перспективу стати основою для концепції нормативно-правового акту чи договору. Такі тенденції варто оцінити як позитивні, оскільки законодавцям доцільно звертатися до напрацювань юриспруденції заради покращення стану нормативно-правової бази.

3. Положення та ідеї правової концепції рідко переносяться у практичну площину в автентичному вигляді, а значно частіше адаптуються до вимог і потреб суспільного життя крізь призму правотворення та правозастосування. Правова концепція може втілюватися в суспільне життя як за посередництвом законодавства (це переважає), так і напряду (становить рідкість). Юридична діяльність і суспільні відносини, використовуючи положення правової концепції, вдосконалюються досягненнями правничої думки та дають зворотній зв'язок – коректують зміст концепції чи творять імпульс для вироблення нових ідей юридичного спрямування.

Конфлікт інтересів

Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження проводилось без фінансової підтримки.

Доступність даних

Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту

Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Література

1. Рижко, В. А. (1995). Концепція як форма наукового знання. Київ: Наукова думка, 212.
2. Zahle, H. (2003). Legal Doctrine between Empirical and Rhetorical Truth. A Critical Analysis of Alf Ross' Conception of Legal Doctrine. *European Journal of International Law*, 14 (4), 801–815. <https://doi.org/10.1093/ejil/14.4.801>
3. Мочульська, М. С., Семків, В. О. (2015). Правова доктрина в континентальній правовій системі. Львів: Світ, 432.
4. Шевченко, А. С., Карамаліта, М. В. (2015). Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*, 3 (36), 52–57.
5. Семеніхін, І. В. (2016). Правова доктрина, наукова спільнота та влада: окремі питання співвідношення та взаємодії. *Теорія і практика правознавства*, 1 (9). <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2016.1.64208>
6. Underwood, A. (2006). Legitimate Expectation: Current Issues. *Judicial Review*, 11 (4), 294–297. <https://doi.org/10.1080/10854681.2006.11426494>
7. Про авторське право і суміжні права (2022). Закон України № 2811-IX. 01.12.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n183>
8. Берназюк, Я. О. (2021). Принцип легітимних очікувань (legitimate expectation): поняття та зміст. *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*, 3 (15), 147–162. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3\(15\)-147-162](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3(15)-147-162)
9. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини (2006). Закон України № 3477-VI. 23.02.2006. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#o129>
10. Кобилецький, М. (2008) Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 406.
11. Яковлів, А. (1949). Український кодекс 1743 року «Права, по котормым судится малоросійській народ»: його історія, джерела та систематичний виклад змісту. Мюнхен: Заграва, 210.
12. Стеценко, Н. С.; Гончаренко, В. Д. та ін. (Ред.) (2016). Суд і розправа в правах малоросійських.... Велика юридична енциклопедія. Т. 1. Історія держави і права України. Харків: Право, 706–707.
13. Біла, А. (2020). Суд присяжних: ілюзорне марення чи реальне існування? Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sud-prisyazhnih-ilyuzorne-marennya-chi-realne-isnuvannya.html>
14. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) (2004). Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004. 02.11.2004. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>
15. Анісімова, Г. В. (2016). Інтеграція природно-правової доктрини в еколого-правову науку, доктрину, політику та законодавство: деякі аспекти. *Теорія і практика правознавства*, 1 (9). <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2016.9.71672>
16. Бичков, І. Г. (2020). Кельзенівська модель конституційної юрисдикції як теоретична основа європейської системи конституційного правосуддя. *Часопис Київського університету права*, 1, 131–136.
17. Якубов, Б. В. (2021). Особливості конституційного контролю в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз з українськими реаліями. *Юридичний науковий електронний журнал*, 4, 172–175. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/40>
18. Golding, M. P. (2007). *Legal Reasoning, Legal Theory and Rights*. New York: Ashgate Publishing, 424.
19. Питання Комісії з питань правової реформи (2019). Указ Президента України № 584/2019. 07.08.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text>
20. Бурдін, В. М., Нор, В. Т., Бойко, І. Й. (Ред.) (2016). *Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661-2016)*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 288 с.
21. Школик, А. (2020). *Адміністративно-процедурне законодавство та його систематизація*. Одеса: Гельветика, 306.
22. Про адміністративну процедуру (2022). Закон України № 2073-IX. 17.02.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

Received date 14.05.2024

Accepted date 18.06.2024

Published date 30.06.2024

Бедрій Мар'ян Миронович, кандидат юридичних наук, доцент, кафедра історії держави, права та політико-правових учень, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
E-mail: bedriimm@gmail.com